

ד"ר נעמי שמואל סופרת ואתרופולוגית כלים וכישורים למפגשים בין תרבותיים

דף למורה לעבודה עם הספר "בטן מלאה דמעות"

הספר מומלץ על ידי משרד החינוך לכיתות התיכון

תקציר הסיפור:

עלילתו של הספר "בטן מלאה דמעות" מתרחשת בישראל ועוסקת במשפחה יהודית-אתיופית, שבעודה מתאמצת להתמודד עם ההווה הישראלית ולהיקלט בה, נוחתת עליה טרגדיה שוברת לב המאיימת לפרק אותה ולשבור את רוחה. העלילה נעה בין העבר להווה – בין מבט רך ואוהב בחיי הכפר באתיופיה על אנשיו, סיפוריו, מנהגיו, צבעיו וריחותיו, לבין מבט מפוכח, נטול רומנטיקה, ועם זאת מלא חמלה, בכאן ועכשיו.

הספר נכתב בהשראת מקרה אמיתי של רצח במשפחה, וזכה בפרס אקו"ם לעידוד הפרסום. מטרת הספר לשתף את הציבור הישראלי, על כל גווניו, בסיפורה של צהיי (שם בדוי), ושל ילדיה שנותרו יתומים ומתמודדים בקושי עם המציאות המרה, על התפר הבין-תרבותי. דרך הספר ניתן להכיר לעומק את היופי שבתרבות האתיופית, ויחד עם זאת להבין את המורכבות של ההגירה, מערכות יחסים, והחיים בכלל. וכפי שכתבו בנימוקי השופטים לפרס אקו"ם;

"יופיו של הספר הוא באיפוקו הרב, בעדינותו, הדומה לציור בצבעי מים. רגשות האבל והכאב מופנמים בו כמעט עד כדי השלמה. לצדם, עולים מתוכו, בלא הטפה, ערכים אנושיים נצחיים, שדומה כי ערכם פחת במקומנו: המחויבות למשפחה, כיבוד הורים, כבוד האדם – כולל כבוד ילדים וצעירים - הערגה לאהבה, והתקווה לטוב.

מעולם - עד כה – לא נכתבו דמויות כאלה, ומזווית ראייה כה קרובה וכה אמינה. בשפה צלולה וסוחפת, במבט מוסרי אמיץ, מקימה הסופרת נעמי שמואל עולם שלם המתקיים כמטחוויו מבט מאיתנו, אך לרובנו הוא זר וסתום. כתיבתה היא מעשה אמנות מפעים שיוצא מן הלב ונכנס אל הלב."

על הסופרת נעמי שמואל:

נעמי שמואל היא סופרת, אתרופולוגית ומנחת הורים. כלת פרס ראש הממשלה לספרות, תשע"ב, ופרס עידוד היצירה מטעם אקו"ם, תשע"ג, על הספר "בטן מלאה דמעות" (פרדס, 2015). היא דוקטורנטית באוניברסיטה העברית בירושלים, בחוג לפולקלור יהודי השוואתי, וחוקרת ומרצה בתחום של הורות וחינוך במעבר בין תרבותי. זהו ספרה הראשון למבוגרים בעברית, ספרי הילדים והנוער שכתבה לאורך

ד"ר נעמי שמואל סופרת ואנתרופולוגית כלים וכישורים למפגשים בין תרבותיים

השנים נחשבים לחלוצים בתחום, ומשמשים מחנכים ככלי לחינוך לערכים של כבוד הדדי, קבלת השונה וסובלנות. בעיר חולון בונים כעת גן "אבא חום" במסגרת פרויקט גני סיפור, בהתבסס על ספרה "אבא חום", וההצגה "ילדת הקשת בענן" הופקה בעקבות ספרה בשם זה על ידי תאטרון הקיבוץ ותאטרון גושן.

רקע לכתיבת הספר:

הסיפור נכתב בעקבות מקרה רצח במשפחה, הדמויות מבוססות על אנשים אמתיים שזהותם טושטשה לצורך שמירה על פרטיותם. מטרת הסופרת בכתיבת הסיפור הייתה בו זמנית להנציח את זכרה של צהיי ולנסות לפתוח צוהר אל עולמם של יתומיה והתמודדותם עם האסון על התפר הבין תרבותי. כתיבתה מתבססת על הכרות עמוקה עם קהילת יוצאי אתיופיה בארץ, אתם יש לה קשר הדוק כבר מעל שלושים שנה; כאשר איש שעלה מאתיופיה במסע הקשה דרך סודן, כאם לילדים חומים, וכאנתרופולוגית החוקרת ויוזמת עשייה חברתית בקרב קהילת יוצאי אתיופיה זה שנים רבות, בייחוד בדגש על מערכות יחסים בין הורים לילדים ובמשפחה המורחבת בכלל.

כיצד לגשת לסיפור בכיתה:

אומנם מדובר בסיפור על רצח במשפחה, המהות של הספר מתמקד בעיקר במערכות יחסים בתוך המשפחה ובתיאור מציאות חייהם של הדמויות הן באתיופיה והן בישראל. הספר לא קל לקריאה מבחינת עוצמות ההתרחשויות העולות בה, אך הסיפור כתוב באופן עדין ורגיש, ונוגע לעומקן של סוגיות אנושיות חשובות. כל אדם יכול רק להרוויח מקריאת הספר, עוד יותר במסגרת כיתתית המאפשרת עיבוד ודיון במסרים החינוכיים הטמונים בו. מומלץ להנחות את הכיתה בקריאה מכוונת של הפרקים תוך כדי דיון משותף בסוגיות.

חשוב לציין שהנושא של אלימות במשפחה לא קשור לקהילה מסוימת, ומקרים קשים של רצח במשפחה התרחשו בארצנו בכל האוכלוסיות. המשותף לכל המקרים הוא מצוקה נפשית לא מטופלת, ולא מוצא האדם.

תכנים עיקריים:

- המעבר הבין תרבותי והשלכותיו על חיי המשפחה
- תפיסות תרבותיות של תפקידי מגדר ודרכי חינוך
- התמודדות אישית, משפחתית וקהילתית במצבי משבר

ד"ר נעמי שמואל סופרת ואנתרופולוגית כלים וכישורים למפגשים בין תרבותיים

- אלימות במשפחה; נורות אזהרה ודרכי התמודדות
- הבנת נפש האדם, במבט נטול סטריאוטיפים ודעות קדומות
- מורכבות המציאות של אישה מוכה והקושי לצאת ממעגל האימה
- מי לוקח אחריות, מי מרגיש אשם, ומה ההשלכות?
- זוגיות מכבדת מהי?
- הזדמנות להכרות מעמיקה עם יוצאי אתיופיה, על גווניהם השונים

מסרים חינוכיים:

1. בנוגע לכתיבה;
הבנת תהליך היצירה, לקיחת אירוע ודמויות אמיתיות והפיכתם לסיפור נגיש לקהל, כתיבה בהסוואה, אחריות הסופרת כלפי המשפחה, הדילמות המוסריות והמקצועיות המלוות את תהליך הכתיבה.
2. בהקשר של תרבות ושונות;
יכולת ההבנה וההכלה של שונות ללא שיפוטיות. כיצד להתמודד, כיחיד או כחברה, עם ערכים מתנגשים, למשל בהקשר של חינוך או תפקידים מגדריים?
השלכות הקשיים המתלווים למעבר הבין תרבותי על מהגרים, ודרכי ההתמודדות שלהם ושל הקולטים אותם.
3. בהקשר של משפחה;
המורכבות של התנהלות משפחה במצבי משבר, היפוך התפקידים בין הורה לילד, לקיחת אחריות, ושאלות של התערבות מקצועית.
דפוסים שונים של זוגיות, סימני אזהרה לאובססיביות ואלימות, מהי זוגיות מכבדת
4. בהקשר של אלימות;
אלימות כדרך התנהלות, השלכות אלימות במשפחה, מה הוא חינוך מכבד?
דרכי ההתמודדות עם אובדן.
5. הבנת נפש האדם;
השלכות של מצבי מצוקה לא מטופלים, ותופעות קשות שמתרחשות במציאות ושומעים עליהן בחדשות, כמו מקרים של רצח במשפחה.

ד"ר נעמי שמואל סופרת ואנתרופולוגית כלים וכישורים למפגשים בין תרבותיים

טראומה ומצוקה, מציאת הכוחות להתמודדות במצבים לא רצויים, דרכים לבקש עזרה.

6. הכרות מעמיקה עם יוצאי אתיופיה:

במבט נטול סטריאוטיפים ודעות קדומות, המכיל גם את השונות הקיימת בתוכם. ההפרדה בין מוצא האדם למעשיו ודרכי התנהלותו.

כמה רעיונות למשימות לתלמידים:

לבקש מהתלמידים להתמקד בדמות מתוך הספר ולעקוב אחרי השינויים שעוברת הדמות במהלך הסיפור. לנתח את ההתרחשויות על פי ציר זמן ומקום, כיצד המעבר ממקום למקום, או מנקודת זמן אחת לאחרת, משפיעים על מערכות היחסים בתוך המשפחה?

כיצד נקודת המבט של מספר הסיפור משפיע על הקורא? אסמרו היא דמות מיוחדת, מנווטת את חייה על התפר הבין תרבותי תוך התבוננות מבקרת בעצמה ובסביבה, עם מודעות גבוהה ותחושת אחריות גדולה. כיצד היה נראה הסיפור דרך העיניים של דמות אחרת?

בכל פרק עולות שאלות נוקבות לגבי הפעולות שיש לנקוט בהם, כל דמות מקבלת החלטות לפי השיקולים שלה. התמקדו בכמה מהדילמות הקשות של הדמויות והמליצו להם על דרכי פעולה.

בסיפור יש חמישה יתומים, כל אחד מתמודד אחרת עם הקשיים שאחרי. מה מאפשר התמודדות מצמיחה ומקדמת? ומה מונע זאת?

כל משפחה מתמודדת בו זמנית עם שימור ושינוי, זה המהות של החוויה הבין דורית. המפגש הבין תרבותי מעצים את השינוי ומותיר באנשים לפעמים תחושה שלא נשמר כלום. כיצד לדעתכם ניתן לשמור על האיזון המנצח בין כוחות השינוי וכוחות השימור במשפחה?

הנושא של שוויון בין המינים ומניעת אלימות במשפחה דובר רבות בתקשורת, קיימים גם ימים לאומיים לציון ערכים אלה. מה לדעתכם תורם לשוויון או מניעת אלימות? השתמשו בתשובתכם בדוגמאות מתוך הספר.